

Tradicionari de Mallorca

TRADICIONARI #04

Els Darrers Dies i la Quaresma

Consell de
Mallorca

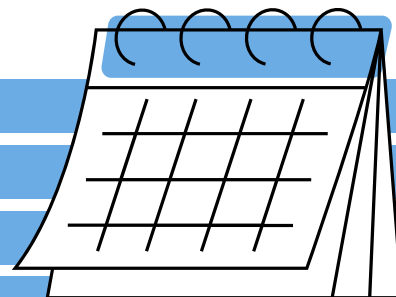

Fundació Mallorca
Literària

Quan ho celebrem?

(ANY 2019)

28 DE FEBRER	Dijous Llarder o Dijous Gras
2 DE MARÇ	Dissabte de Carnaval
3 DE MARÇ	Diumenge de Carnaval
5 DE MARÇ	Dimarts de Carnaval
6 DE MARÇ	Dimecres de Cendra
DEL 6 DE MARÇ AL 18 D'ABRIL	Quaresma

Què celebrem?

Des del dia de Nadal al diumenge de Pasqua hi ha un interval de gairebé 14 setmanes que el costumari festiu ho divideix en dos cicles totalment oposats. Ens referim a les set setmanes que transcorren entre Nadal i el Dimecres de Cendra i les posteriors set setmanes que conformen l'anomenada Quaresma. Les primeres pertanyen al cicle que correspon a les festes dels solstici d'hivern i que comencen amb la dinàmica de les llibertats de desembre medievals i tenen la seva culminació en les celebracions de Carnestoltes.

Ai, la panxa! ai, la panxa!
Ai, la panxa, que em fa mal!
Això són els caramells
que em dares pel carnaval.

Passat aquest període en comença l'altre, la Quaresma, a partir del Dimecres de Cendra fins al Diumenge de Rams. Dos cicles continus i alhora oposats que marquen el ritme i l'equilibri al calendari festiu tradicional. Respecte a aquest calendari popular Caterina Valriu (1995) recull un interessant capítol del folklorista C. Gaignebet del seu llibre *Le carnaval: essais de mythologie populaire*, en què estableix la teoria de què el calendari tradicional europeu funciona mitjançant períodes de quaranta dies. Fixem-nos-hi: Quaranta dies després de Nadal és el 2 de febrer, la Candelera. Aquesta és la primera data possible del Dimarts de Carnaval. Si el Dimarts de Carnaval i la Candelera coincideixen al cap de quaranta dies s'acaba la Quaresma i arriben les festes de Pasqua. Quaranta dies més i arribam a l'Ascensió. Seguint aquest ritme i amb algunes interferències de ritmes de dotze dies arribam al solstici d'estiu, 24 de juny (Sant Joan), i se seguiria així fins a tornar a Nadal en què comença de bell nou el cicle. En referència a aquesta calendarització hem trobat unes anotacions de Rafel Ginard al seu *Calendari folklòric* de l'any 1953 que diuen així:

“Quan hi ha tres coremes, és signe de mal any’ Lluchmajor. Vol dir que, quan de Nadal a la Quaresma (una Quaresma) hi ha més o menys, els mateixos dies que té la quaresma i la mateixa distància que hi ha de la Pasqua Florida a Pasqua Granada (Cincogesma, Pentecostés) hi ha mal any. Per exemple, enguany 1953, la cosa no pinta gaire bé. No ha plogut (som a 24 febrer de 1953) i els sembrats acopen arruellen la fulla. No hi ha menjar pels animals. Tenim a la vista, si la cosa no se compon, un any dolent. Doncs fan notar, en

primer lloc, que Nadal caigué en dijous (25 desembre 1952, dijous. Se refereix a l'any agrícola que comença pel setembre) i ja és mal signe. Després fan notar que entre Nadal i el dimecres de Cendra enguany hi hagué 54 dies que és una tirada parescuda als 47 dies que té tota la quaresma amb la festa de Pasqua i els 50 dies que hi ha de Pasqua a Pentecostés. No tothom explica així lo de 'les tres coremes'. A Santa Maria me digueren que les tres coremes s'entenen: l'Advent, la d'Advent a la Corema (quant els darrers dies tenen una llargària parescuda aproximada a la corema) i la Quaresma pròpiament dita. En haver-hi les tres coremes hi ha mal any."

Es tracta d'una informació un tant confusa atès que sempre hi sol haver la mateixa distància entre Nadal i Quaresma i de Pasqua Florida a Pasqua Granada.

Ens trobam doncs al punt de culminar el que coneixem com el cicle festiu del solstici d'hivern, a les portes de les celebracions del Carnestoltes, i començar el cicle de les festes de primavera que culminaran el diumenge de Pasqua, per arribar al qual primer haurem de travessar el desert de la Quaresma. Dos cicles, com ja hem esmentat, ben oposats en què la disbauxa, la folia i el menjar i beure abundants dels Darrers Dies s'arraconaran en arribar la Quaresma, per preparar ànima i cos, mitjançant l'abstinència, la penitència i el dejuni, a l'arribada de Pasqua i la primavera.

El Carnaval o Carnestoltes (el terme més antic) és el període immediatament anterior a la Quaresma, tot i que a Mallorca hom ha considerat que a partir de Sant Antoni comença el període de les disfresses, oficialment correspon als sis dies anteriors al Dimecres de Cendra, i per aquest motiu també rep la denominació popular de Darrers Dies.

La Quaresma, dita popularment a Mallorca Corema, comprèn els quaranta dies entre Carnestoltes i el Diumenge del Ram, començant el Dimecres de Cendra. És el període d'abstinències que commemora els quaranta dies que Jesucrist, segons els passatges bíblics, va passar en el desert fent dejuni i vençant les tres temptacions a les que fou sotmès per part del dimoni.

"Sa Quaresma és una faixa morada que du l'any, en senyal de penitència."

LA QÜESTIÓ TERMINOLÒGICA

Pel que fa a la denominació d'aquests dos períodes festius que ens ocupen, ens trobam enfront d'un fenomen de translació del nom. Per explicar-ho hem de retrocedir al papat de Gregori el Gran, qui en la seva sistematització dels rituals i els cants sagrats, establí el període de Quaresma, amb el nom de 'Carnes tollere', del qual deriven els noms de Carnaval i Carnestoltes. El mot Carnaval prové de l'italià Carnelevare, compost de carne i levare i el podríem traduir com a "llevar carns" o "retirar les carns". Cal recordar que Carnaval no es troba documentat en català fins al segle XIX. El terme més antic, doncs, és el Carnestoltes que prové de 'Carnes tollitas' traduït com a "carns llevades". Per tant, en algun moment de la història es produí en totes les llengües neollatines un fenomen de translació en el qual el mot que designava el període de dejuni passà a designar el període immediatament anterior, que té un caràcter totalment contrari, mentre que la Quaresma prengué el seu nom actual de Quadragesima en al·lusió als quaranta dies. S'ha de tenir en compte que en català medieval l'expressió «fer carnestoltes» encara feia referència al període de Quaresma i era sinònim d'abstinència.

Quant a la paraula carnal, que podem trobar, per exemple, a Porreres, referint-se al Diumenge de carnal i en l'expressió «Topar-se es Carnal i sa Corema», és la forma adjectiva derivada del llatí *Caro*, *carnis*, que designa "tot el temps de l'any fora de la Quaresma durant el qual es pot menjar carn".

Per últim, el mot Dijous Llarder, o popularment jarder, dia que comença oficialment l'inici del Carnaval, fa al·lusió al gran consum de carn que es feia aquest dia, sobretot de porc i de les seves parts més greixoses. "Llarder" és derivat de llard (*saïm*), del llatí '*lardum*'. Aquest dia també és conegut com a Dijous Gras que fa referència també al tipus de menjar greixós.

ANTECEDENTS DE LA FESTA

Podem trobar trets característics de Carnestoltes en algunes de les festes més importants de l'Antiguitat. Les relacionam a continuació amb una breu descripció basant-nos en la informació que proporciona Caterina Valriu (1995):

- **Les Sacaea babilòniques**

Duraven cinc dies i es celebraven a finals de març. Els presos podien elegir entre ells un rei (Zoganes) al qual atorgaven cert poder i prerrogatives. Quan acabava el regnat se'l crucificava i penjava.

- **El Purim jueu**

Encara se celebrava en el segle XVIII, consistia en el sacrifici i incineració de l'efígie d'Amant. Es tractava del visir del rei Assuero qui pretenia penjar Mardoqueu, un jueu que l'havia ofès. Amant tenia pretensions de rei i es passejava a cavall coronat com un monarca. Quan el rei ho va saber, el va fer penjar i va rendir honors a Mardoqueu.

- **El barbamec persa**

A Pèrsia a principis de primavera posaven un barbamec damunt un ase i era passejat com si fos un rei per la ciutat. El jove era obsequiat amb contribucions i presents però si al final de la jornada no aconseguia amagar-se el colpejaven i el feien escarni.

- **El bou egipci**

A les Xerups egípcies es retia culte al bou més gros durant tot l'any. Al cap de l'any era conduït en processó al Nil i el llançaven, començant altra vegada el cicle amb l'elecció d'un altre bou.

- **Les Grans dionísies gregues**

A mitjan març a Grècia es celebraven les Grans dionísies en què es retia culte a Dionís amb una desfilada del déu en ase i guarnit amb pàmpols.

- **Les Bacanals romanes**

Són les hereves de les dionísies. Eren les dedicades al déu Bacus, qui era passejat també damunt un ase i es duïen a terme per Cap d'any, temps durant el qual es susprenien les lleis civils.

- **Les Saturnals a Roma**

Duraven set dies i es caracteritzaven per la concessió de llibertat als esclaus, el capgirament de l'ordre social, la suspensió dels afers militars i polítics, els àpats públics, l'encesa d'espelmes, els regals i els sacrificis en honor a Saturn.

- **Les Lupercalia romanes**

Se celebraven el 15 de gener en honor de Luperco, déu de la fertilitat a la cova de Luperca al Palatí. S'hi sacrificaven un bou i un ca i s'hi oferien pastissos a les vestals. Hi duïen dos joves, fills de patricis, els banyaven el front amb flocs de llana sucats amb llet i la sang dels animals sacrificats. Per virtut d'aquesta cerimònia els joves esdevien luperco. Amb les pells dels animals sacrificats feien uns fuets i els luperco corrien per Roma colpejant i fuetejant a tot aquell qui trobaven. Es creia que així s'afavoria la fecunditat i es conjurava l'esterilitat.

- **Les Kalendae**

Consagrades al déu Jano, divinitat relacionada amb l'agricultura, assoliren a les darreries de l'imperi romà una gran importància. Sortien homes disfressats, preferentment d'animal, encara que també eren usuals les disfresses de dona i de monstres o éssers fantàstics, i feien petites peces de caràcter burlesc, es bevia molt i es feia escàndol pel carrer.

- **Les Matronalia romanes**

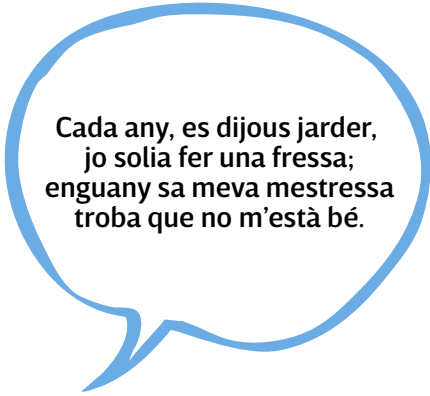
A Roma també se celebraven les Matronalia dedicades a les dones casades. Se celebraven el dia de les calendes de març. Estaven sota invocació de Juno Lucina protectora dels naixements i les dones embarassades. Els marits feien regals a les seves mullers i les esclaves gaudien de llibertat.

- **La Currus navalis**

Una festa dedicada a Isis que es celebrava a la Roma imperial el 5 de març i es tractava de la desfilada en processó amb persones disfressades on hi apareixia sempre un vaixell i es caracteritzava per una marcada obscenitat.

Comprovem com la tradició de Carnestoltes comparteix molts dels seus trets amb aquestes celebracions de l'Antiguitat Clàssica com, l'intercanvi de rols, l'excés en el menjar i beure, l'escarni del poder, l'alliberament dels desitjos reprimits, etc. D'elles, per proximitat cultural en podem considerar antecedents.

Com ho celebren?

Cada any, es dijous jarder,
jo solia fer una fressa;
enguany sa meva mestressa
troba que no m'està bé.

“Bulla p'es darrers dies o per les matances. Tiraven graveta per la cara i cames a ses atlotes molta bova, flocó (paperines), [farina Artà] i qualche pic cenra. Ortigaven. Llucmajor i molts altres pobles. Tiraven tests o gerres, olles veies per les cases de Sant Joan, a vegades plenes de feina. Feien un present. Equitxaven i tiraven tronxos de col. Bunyola. Socorraven amb gatovells i estopa. Al ball dels darrers dies, tiraven 'rutles' de confits a les atlotes quan ballaven i, a vegades, una arrova i tot de confits si l'enamorat era de bona casa. Sa Pobla. Fermaven pels darrers dies, amb una corda les baules de les portes. L'endemà no podien obrir. Penjaven un fil a les baules i l'estiraven de darrera un cantó. Llucmajor. Atlots anaven per les cases: 'Ave Maria!' Qui és? El dimoni encès responien fugint de quates. Bunyola. Per les matances, els matancers van a les cases: 'Madona! què? Que hi ha? Es cul vos trona!'. 'Batua el món d'atlots!' responia la madona. Llucmajor.”

CARACTERÍSTIQUES

Les festes de Carnestoltes representen la culminació del cicle de festes d'hivern posteriors al solstici, i que més enllà del seu sentit religiós, permeten a la collectivitat portar a terme una acció d'higiene del cos i de l'esperit. La celebració de l'augment d'hores de llum solar que ens conduirà irremeiablement a l'esclat de la primavera s'emmarca en aquestes festes com una necessitat de realitzar una catarsi colectiva. De l'encaixofament hivernal s'ha de donar pas a l'expansió i el moviment per preparar-nos per la plenitud vital de la primavera. L'autoritat i el poder ho permeten amb l'objectiu i la intenció d'assegurar la supervivència del sistema establert, si s'estirà massa la corda es rompia, per tant cal deixar alliberar les tensions acumulades per posteriorment tornar al constrenyiment, en aquest cas el període de Quaresma. D'aquesta manera alternant blanc i negre, bulla i penitència, llibertat i constricció, excés i abstinència, s'aconsegueix mantenir l'equilibri sense interrompre la bona marxa del cicle anual.

Les característiques de cada un dels períodes són prou conegudes. Així, durant el Carnestoltes hi destaquen la inversió de papers tant pel que fa al principi d'autoritat com de gènere; la sàtira a través de la màscara i la disfressa que a més permeten l'anonimat i la impunitat pel qui s'hi amaga al darrera; l'escarni als estaments de poder (església, autoritats, serveis públics) i també l'escarni dels moments fonamentals en la vida de les persones com per exemple el naixement, el casament o la mort; es dóna llicència per “parlar gras” és a dir, amb provocació, burla, sàtira i fins i tot insult, i no només pel que fa als temes sinó també en el lèxic i les cançons per exemple; és el context idoni per fer crítica sobretot la que va dirigida als poders públics; hi ha un ambient de permissivitat destacant el que fa referència a les conductes d'alliberament sexual; i per acabar cal recordar l'excés en el menjar i beure propi dels Darrers Dies.

EL PASSAT I EL PRESENT DE LA FESTA

Els costums i tradicions d'ambdós períodes festius han anat canviant al llarg dels darrers anys, canvis que són fruit de l'evolució que ha esdevingut en la societat mallorquina. Cal recordar que el Carnaval fou prohibit des de l'esclat de la Guerra Civil i durant la dictadura franquista, tan sols va perviure com una petita i innocent festa infantil. És, idò, inevitable que aquest buit en la seva celebració hagi provocat la pèrdua d'una baula de la cadena que lliga la festa amb els costums anteriors. De la mateix manera, la Quaresma, a l'esdevenir una societat secularitzada ha perdut pes social i contingut popular, tot i que encara perviuen alguns trets més per tradició que per devoció.

El Carnestoltes

El Carnestoltes tradicional mallorquí comparteix molts d'usos i costums amb la resta de festes pròpies de l'hivern com són les del cicle nadalenc, les de Sant Antoni i amb la festa de les matances.

Era temps propici pels jocs i les activitats burlesques en què les més habituals eren les de tirar tests, que consistia en rompre alguns estris de terrissa dins l'entrada de les cases, algunes vegades era en forma de galanteig amb caramels dins la gerra per tirar a la casa de l'enamorada. Altres vegades era un simple divertiment i també podia convertir-se en una grosseria quan s'omplien les gerres de substàncies que embrutaven tals com ous, farina, aigua i fems. Aquest joc es feia per les matances, pel Dijous Llarder i quan un es casava per segona vegada.

“Tiraven tests o gerres, olles velles, a vegades plenes de fema, per ses cases. Sant Joan.”

“Esquitxaven i tiraven tronxos de col. Bunyola.”

“Socorraven amb gatovells i estopa. As ball dels darrers dies, tiraven rulles de confits a les al·lotes quan ballaven i, a vegades, una arrova i tot de confits si l'enamorat era de bona casa. Sa Pobla.”

“Els viudos solen casar-se durant la Quaresma per evitar –durant la Quaresma no podien tocar cap instrument ni donar serenades de cap casta– la serenata amb corns, picarols i llaunes i altres obsequis filarmònics i el foc que s'obsequiaven els viudos si es casaven.”

Un altre joc usual era el d'anar a tocar baula, en el qual els estols d'infants anaven per les cases a tocar la baula de les portes i abans que la madona guaités per obrir arrencaven a córrer. Un mode més sofisticat del joc era també cordar una corda o cordill a la baula i estirar-la d'enfora ben amagats, d'aquesta manera la baula sonava a la porta i la madona quan guaitava no hi veia ningú.

“Fermaven pels darrers dies, amb una corda les baules de les portes. L'endemà no podien obrir. Penjaven un fil a les baules i l'estiraven de darrera un cantó. Llucmajor. Al·lots anaven per les cases: ‘Ave Maria! –Qui és? –El dimoni encès!’ Responien fungint de quates. Bunyola.”

“Per les matances, els matancers van a les cases: ‘Madona! –Què? Què hi ha? –Es cul vos trona! –Batua el món d'al·lots’ responia la madona. Llucmajor.”

Els quintos tenien un especial protagonisme durant aquestes festes, sobretot a l'hora de fer burles i jocs de carrer. S'usava que el grup de quintos anés a robar carros o cossiols a la nit i els amagaven per llocs recòndits del poble, fins i tot podien haver desmuntat el carro i haver espargit les peces per diversos amagatalls. La bulla es feia al carrer i el que comptava era fer enrenou i burles a la gent, com per exemple passejar tocant corns, picarols i colpejant llaunes. Una de les activitats burlesques que més criden l'atenció era la d'encalçar amb manats d'ortigues o manats de lli encès. A Alaró per exemple, les allotes ortigaven als homes a l'hora d'entrar al taller. També es llançava farina, aigua, sífó, polsim de bova, polsims diversos (de ceba, talc, de sabó, de guix, cendra, serradís...), alga, taronges agres. Era costum estès llançar ous nials o plens de farina, o de cendra, o d'aigua d'olors, o de guix o de paperins. El confetti i les serpentines varen arribar més tard i abans d'ells es llançaven caramels i confits. Els més grossers podien fer servir com a projectils excrements que eren coneguts com a ensaimada de clara de bou. L'ambient de llibertat permetia a les dones, habitualment sotmeses al patriarcat tradicional, comportar-se de manera força lúdica i fins a un punt descarada. A Alcúdia per exemple, "duien els homes a marjal", això es tractava que dues o més allotes encalçaven un home, el feien asseure en una cadira i el transportaven fins a la botiga on el desafortunat havia de pagar tot els productes enduts per les raptors. En aquesta línia a Lloseta i Biniamar les allotes prenen el capell als joves i el duien a empenyorar a la botiga, quan el jove el volia recuperar havia de pagar tot allò que s'havien emportat les allotes. Aquesta burla també es feia a Ciutat al voltant dels carrers de Sant Nicolau i deixaven la penyora a Can Frasquet.

A Llucmajor el diumenge de Carnaval els homes casats havien de pagar els beures als fadrins i el Dimarts de Carnaval succeïa a l'inrevés.

"A Lluchmajor, ortigaven i els casats duien a beure els fadrins a la taverna i els pagaven, ells, els casats."

A Selva el Dijous Llarder era costum "prendre ses xapetes" en què el quintos organitzaven una xaranga amb guitarres, bombo, violí i castanyetes i anaven a cercar les allotes que feinejaven al camp, tornaven al poble tots junts i ballaven pels carrers.

"Durant el carnaval les atlotes anaven a fe bulla a casa de l'enamorat, bulla que consistia en tirar dins la casa d'ells tests i olles retudes esculades feses. Els enamorats, durant aquests dies, solien anar pel camp, i prenen la senalleta del dinar a les seves atlotes i per això elles solien amagar ben amagada la senalleta. La senalleta era retornada a l'atlota una vegada que elles'era donat compte que la hi havia espampolada. Aquestes bromes se feien sobretot des del dijous llarder al darrer dia de carnaval. Pel dijous llarder, darrer diumenge i darrer dia les famílies menjaven els potons i orelles de porc. Montuïri, Sant Joan."

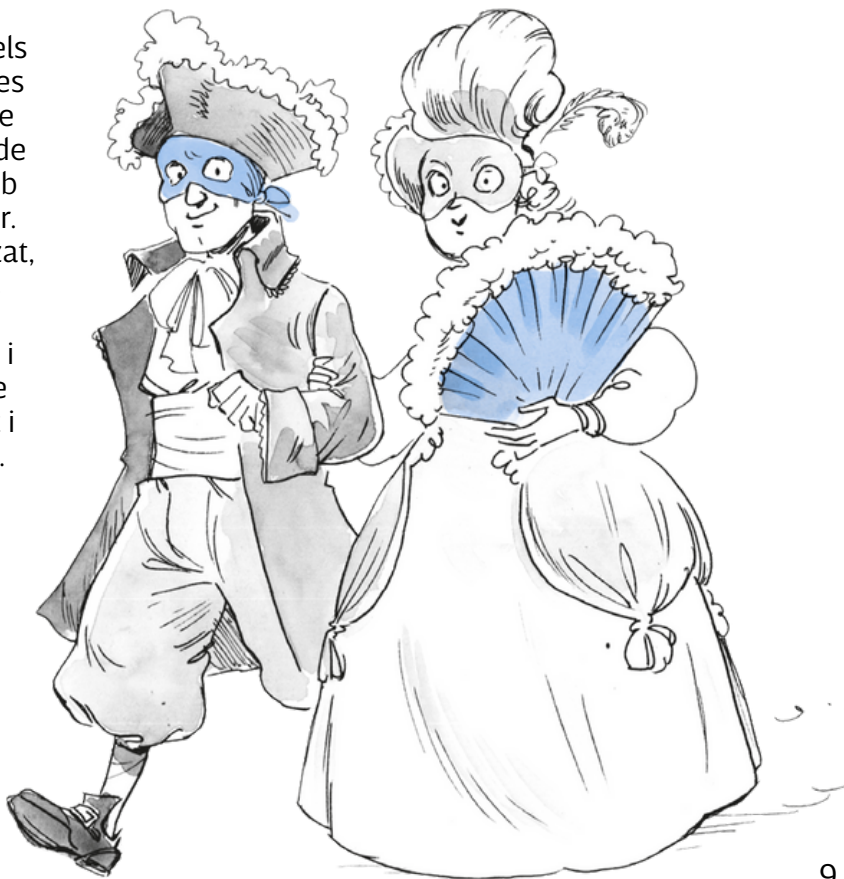
Evidentment també era costum les disfresses i màscares però, al contrari d'avui dia, no es compraven sinó que s'emprava el que es tenia a l'abast i una vegada disfressats la gent anava a "donar broma" per cases i carrers. La forma bàsica de disfressa popular era embolicar-se amb un llençol. Aquesta disfressa tenia una variant que consistia en embolicar-se dos cobrellits, lligant una corda a la cintura i una altra damunt el cap, de forma que només guaita la cara, aquesta disfressa era coneguda com la frare. També s'emprava roba vella i roba del gènere contrari corresponent a cada un. A Ciutat entre la gent benestant sí que usaven les disfresses més elaborades o fins i tot hi havia cases per llogar-ne. La gent es passejava pel Born vestida d'africà, de pierrot, de manola, de robes pròpies de la sarsuela de moda... Es maquillaven o es mascaraven la cara amb carbó o suro cremat. Les barbes es feien amb llana, pèls de coa de bístia, arrels d'all i les perruques amb corda descambuixada, estopa o espart. Crida l'atenció que les dentadures postisses es feien amb raves clavats a les pròpies dents. Als balls ciutadans s'empraven antifàços de seda o setí i màscares de cartró.

Fins als anys vint no apareixen les rues tot i que a Ciutat en els segles XVII i XVIII es feien cavalcades de l'aristocràcia disfressats que les podem considerar els antecedents a la rua. Abans de les rues es feien simples passeigs en què la gent anava en comparsa disfressada voltant pel poble i visitant les cases al so de "Voleu fresses?", "Estau de fresses?", "Anau de fresses?". Destaca que tot i el bullici generalitzat es respectaven aquelles cases on hi havia hagut qualche mort o qualche desgràcia. A més el passeig habitual s'omplia de disfresses, màscares i gent que es tirava coses. A les rues s'hi llançava molt de paperí i serpentines. La rua de Palma durava els quatre Darrers Dies durant els quals cada horabaixa voltaven el Born carruatges i grups disfressats, i es llançaven coses entre els que desfilaven i els que miraven des de les terrasses i balcons.

"Dimarts de Carnaval a Palma. Tiraven la casa per la finestra, això és se divertien lo més possible. El capvespre rua de cotxos i carrosses on hi havia batalles de flors, de serpentines i paperins amb els que ocupaven les terrasses dels cafès, casinos, cervesseries. Entrada de fosc hi havia ball a La Veda, en el Veloz Sport Balear. Després de sopar als balls de màscares o disfrassos del Teatre Líric, La Protectora i Asistencia Palmesana i a les sales La juventut i el Sport. Ballaven valsos, polkes, masurques, habaneres i passosdobles. Més tard feien el ressopó a El Replà, Can Tomeu, Can Perico, El Perú, Ca's Tort, Can blanquet. Pel carrer feien molt d'avalot. Feien l'animal. Els serenos, com que era els darrers dies, els deixaven anar, que s'esplaiassin a gust."

Ens trobam en l'època dels balls que normalment s'iniciaven per Nadal i duraven fins els Darrers Dies. Als balls de màscares eren propicis els jocs d'intriga i de galanteig, s'hi llançaven caramels i serpentines, i s'hi ballava a ritme de polca, xotis, pasdoble, tango, masurca, pericons, xarleston, fox-trot, rumba, i també rigodons entre d'altres. A Palma eren molt concorreguts els balls organitzats per les diferents societats. Entre la burgesia i l'aristocràcia ciutadana s'organitzaven el que es coneixia com a assalts, que eren festes de màscares i disfresses particulars. També era costum les berenades del Dijous Llarder al camp o a vorera de mar.

Comprovam les diferències entre els costums tradicionals i les pràctiques festives actuals. Amb l'esdevenir de la democràcia va renéixer la festa de Carnaval amb molta força però amb clares diferències amb allò anterior. El Carnestoltes s'ha institucionalitzat, es celebra d'una manera molt més organitzada a partir de rues que a cada poble es duen a terme un dia i horari fixat, i a partir d'un model de Carnaval uniformat, estandarditzat i amb un marcat caràcter comercial.

La Quaresma

Acabat el temps de disbauxa arriben les set setmanes de Quaresma per preparar l'ànima mitjançant la reflexió i l'oració per la festa més important en la religió catòlica, la Pasqua. En una societat tradicional molt marcada i vigilada pel poder eclesiàstic el complir amb els preceptes de la Quaresma era obligat per a tothom. Tot i així, previ pagament de la butlla, el qui s'ho podien permetre podien esquivar millor alguns dels sacrificis. La majoria observava rigorosament els dijuns prescrits per l'Església; no menjaven carn el qui no tenien butlla (i els divendres de Quaresma no en menjaven ni els qui la tenien); no assistien a cap espectacle profà (balls, teatre, etc); els joves no anaven de nit per la vila; no es podia jugar a cartes; augmentaven les funcions religioses; i es festejava menys. La gent solia ser molt escrupolosa en l'observança de les disposicions prohibitives de menges a base de carn o greix fins al punt que el primer vespre de Quaresma, a la pagesia mallorquina les dones escuraven les olles amb gran esment, fent-les ben netes perquè no hi quedés gens de substància de saïm.

“Durant la Quaresma no podien cantar cançons dels darrers dies. Era un pecat. I si cometien aquest pecat, per ser perdonats havien de pujar a coll el rector fins al Castellet (una muntanya que té una gran roca). Bunyola.”

Actualment la Quaresma ha passat a ser un període de reflexió pels creients. Després de l'homilia del Dimecres de Cendra, la cendra és beneïda, la qual normalment són dels rams d'olivera sobrants del Diumenge del Ram de l'any anterior. Es fa la imposició de cendra sobre el front del fidel en forma de creu. Una de les pràctiques tradicionals que s'havia perdut i que s'està recuperant en força els darrers anys, sobretot a les escoles, és la de realitzar la figura de la Jaia Corema i anar llevant-li una cama cada setmana. Es tracta d'una pràctica que es fa sobretot per tradició més que no pas per sentiment religiós.

“Era mal vist fer vetlades llargues i eren obligats, a Ciutat, a anar als sermons de la Seu. No menjaven carn durant la Quaresma en no esser els malalts i les festejades estaven prosclites.”

“En temps de Corema, quan sortien el capvespre del sermó, els fadrins i ses fadrines jugaven pel carrer a un joc que se deia a N'Alits, que era un bastonet amb punta a cada part i el tenien amb una mà i en s'altra li pegaven amb un garrot i el bastonet s'anava per amunt i així passaven el temps.”

MASCARADES I PERSONATGES

En Cames tortes

És el protagonista del Carnaval d'Algaida, es tracta d'un home de bulto al qui fan judici i executen actualment el dissabte de Carnaval, el mateix dia que fan la rua a Algaida. Abans la festa d'en Cames tortes discorria de diferent manera. L'anaven a cercar de Son Missala, el portaven amb carrossa fins a la plaça i el posaven al balcó i el Dimarts de Carnaval el sentenciaven a mort, el posaven damunt el cadafal de plaça amb son pare i sa mare, homes disfressats, i dos o tres l'atacaven culpant-lo dels polítics, els duïen a matar al molí d'En Nofre a trets d'escopeta, el posaven dins un bubul i el passejaven i cantaven:

**“En Cames Tortes Tortes se va morir.
Ai, ai de mi!
Quaranta mil vegades l'han enterrat.
Ai, ai de mi!”**

**“A Algaida se duïen a enterrar ‘En Cames-Tortes’ cantant una tonada que tenc recollida.
Era un home de bulto.”**

En Cataracta Mundi

Es tracta també d'una simulació de la mort de l'esperit carnavalesc que es fa a Porreres. Actualment se segueix fent el Dimarts de Carnaval i acaba amb una torrada de sardines.

“A Porreres enterraven el Carnaval [m'han dit que el primer dia de Quaresma, ¿és exacte? supòs que era el darrer dia de carnaval.] Se forma una acompanyada d'homes que va abrigats amb un llençol i cenyits amb un vencís o una corda. Acompanyen el ‘mort’ fent aluteia. El ‘mort’ va damunt unes posts i du a la boca un pebre coent i una arengada. Al mort li deïen ‘Sa Catarata’. Devora ‘Sa Catarata’, uns ploradors que duïen un sarrió per hom per torcar-se les llàgrimes. En ésser a la plaça, un se destirava d'un llibre com un missal i feïen els darrers actes litúrgics en sufragi del carnaval, un home de bulto. [Notícies recollides a Lluchmajor de [...]] diuen que ‘l'enterro’ se feia el primer dia de Quaresma (potser que fos el darrer dia de carnaval, en que hi havia funció a l'església) i que els predicadors, com és natural, en protestaven. Potser que això no sigui ben exacte respecte del dia. Lo natural és que l'enterrassin el dimarts abans de la Quaresma.”

En Caritas

Es tractava d'una persona peculiar que era habitual a la rua de Palma a principis del segle XX. Era un pedacer que anava sempre amb el seu ase i portava un capell petit, no faltava mai pels Darrers Dies al Born i es convertia en un dels principals objectius de les burles dels participants.

Sa Mula Blanca

És una mascarada popular que es feia el Dijous Llarder i que segons Caterina Valriu (1995) només es té constància que es celebri al poble d'Andratx. Es tractava d'un o dos homes tapats davall un llençol i un cap de bístia i els seus ossos passat amb una garrot. Encalçaven a la gent que cridava “Sa mula blanca! Sa mula blanca!”

Desconeixem si es tracta del mateix però al Calendari folklòric de Ginard hi ha una anotació referent a “ensellar la mula blanca” a Montuïri a la nit del Dimarts de Carnaval i probablement es tractés del mateix joc del que es té constància a Andratx.

“A les 10 de la nit del darrer dia tocaven la campana grossa ventant uns cinc minuts i això era la senyal de que prest entrava la Quaresma i la gent abandonava els ‘fils’ (cases de reunió) i anaven a ensellar la mula blanca. Montuïri”

Sa Jaia Corema

És una figura de dona amb set peus, representant la Quaresma amb les seves set setmanes, que es tenia exposada dins les cases durant tota la Quaresma, i el dissabte de Pasqua la llevaven o la cremaven. Generalment la figura era de paper retallat i penjada a la paret; però a Porreres la solien fer de bulto i la posaven dreta damunt una taula, amb una arengada o un pebre coent a la boca, i deien als infants que la jaia Corema no volia que menjassen altra cosa que arengada o pebre. Actualment a molts dels centres escolars de Mallorca fan el ritual de tallar cada setmana una cama a la Jaia Corema que els infants han dibuixat per adornar la classe. En els darrers anys hi hagut una revifalla d'aquest personatge popular.

Sa Jaia Serrada

El quart dijous de Quaresma, en què coincideix la meitat del temps quaresmal i es diu que serren la jaia, o sia, la parteixen per la meitat.

Es Jai Carnal i sa Jaia Corema

Es jai Carnal i sa jaia Corema que es fa el quart diumenge de Quaresma. La seva peculiaritat és que hi conflueixen la mort de l'esperit carnavalesc, el jai Carnal, i la de l'esperit privatiu, la jaia Corema. Consisteix en un judici popular a la plaça amb un disfressat d'advocat i els dos ninots. La Jaia Corema té el cap fet amb una olla de test plena d'almagra, el cos de palla vestida de pagesa i seu damunt una bóta de vi. El seu home el Jai Carnal és un ninot penjat. En un parlament humorístic i ple de llatinades ambdós són acusats de du mala vida. El judici i l'execució al jai Carnal que simbolitza la vida esborrajada i el judici a la jaia Corema i les queixes per les privacions que ella comporta s'han mesclat i a Porreres la jaia Corema assumeix tot el protagonisme de la confessió i gairebé tot el de la sentència, ha perdut el seu caràcter d'austeritat i de penitència per esdevenir la representació de la carnalitat, talment ho és el jai Carnal.

FITES DEL CALENDARI

Dijous dels compares

Els compares són el padrí de fonts d'un infant en relació a la padrina i als pares d'aquest, i les comares són les padrines de fonts d'un infant en relació al padrí i pares d'aquest. El dijous dels compares és el dijous anterior al de les comares en aquella diada els compares enviaven una tallada de xulla a les comares i els dedicaven un ball.

“Aquest dijous s'anomena els dels compares i és que quan un fadrí i una fadrina feien el fiol junts d'ell li deien el compare i ella la comare i aquest dia si sa comare li deia –Vull taronges. I el compare anava d'amagat a ca la comare i li tirava ses taronges a dins la casa i s'anava escapat.”

Dijous de les comares

És el dijous anterior al Dijous Llarder; en aquella diada les comares enviaven una tallada de xuia als compares i els donaven confits i ametles torrades.

Tant el dijous dels compares com el de les comares s'han deixat de celebrar.

Dijous Llarder

És el dia en què oficialment comença el Carnaval. Actualment solen fer les ruetes infantils l'horabaixa del Dijous Llarder. Abans era tradició sortir disfressats i anar a fer bulla pel carrer i a "donar broma" a les cases. Normalment la gent acabava més prest la feina per poder fer-ho.

"Aquest dia el capvespre tothom sortia a defora a fer bulla que consistia en tirar aigo, serradís, cendra, ortigues i també socorraven amb canyom o espugint. Les més porugues estaven a sa finestra i ses altres se donaven batalla as mig d'es carrer. Un fet que passà era, que una al·lota va tirar una gerra d'aigo damunt un jove que anava amb un vestit dels diumenges un dia que ja havia acabat la bulla, aquell pobre homo va romandre sense pols i que fa ell, se'n va anar a una casa a fer la fumadeta i ella li comparagué fent calceta, aquell home quan la va veure agafa sa gerra i a darrera ella ja és partit per amunt i la me trobà arrufada dins sa senaia de ses figues seques que tenia una tapadora. Quan ell la va trobar allà dedins li tirà tota sa gerra damunt es cap."

Dissabte i diumenge de Carnaval

El cap de setmana de Carnaval és quan es celebren les rues a tots els pobles de Mallorca. El vespre són nombroses les festes que s'organitzen tant a espais públics com a discoteques.

"A Sant Jordi el dissabte darrer dels darrers dies fan fogarons i amollen coets. Hi ha verbena. Mengen llonganissa, cocarrois i botifarrons i boniatos torrats i altres coses acompanyades de molt de vi. Colles de xambomers van de fogueró en fogueró cantant antigues cançons mallorquines. Això se fa al vespre."

Dimarts de Carnaval

És el darrer dia de Carnaval i actualment s'ha agafat el costum forà de representar l'enterrament de la sardina.

L'origen de l'enterrament de la sardina prové de l'antiga tradició de sortir als afores a berenar l'últim dia de Carnaval i fer aquest ritual per tancar el període de gresca. El fet d'enterrar la sardina també té certes connotacions carnals, perquè era el darrer dia que es permetien pràctiques sexuals abans d'entrar en l'abstinència religiosa.

Sobre el perquè es diu "enterrament de la sardina", es parla de dues hipòtesis, entre altres possibles. "Sardina" era una manera col·loquial d'anomenar l'espina o la carcanada del porc, que tradicionalment s'enterrava just abans de començar la Quaresma per simbolitzar que s'entrava en un període de privacions i abstinències, que per altra banda en aquella època era molt rigorós i respectat per la societat.

Una altra hipòtesi, és que el terme és importat pel gremi de sabaters de Madrid cap allà al segle XVI, diu que cada dia acostumaven a fer una petita pausa cap allà a les 11h del matí per poder fer un mos que els omplís l'estómac fins a l'hora de dinar, per un quarto, una cuinera els servia una llesca de pa torrat amb una sardina i un gotet de vi. Arribant temps de quaresma, fins i tot la rigorosa abstinència els privava d'aquesta sardina, i començaren el ritual simbòlic d'enterrar-la prop del Manzanares, ruixant-la amb vi de Valdepeñas. En una bóta, posaven una carota de la boca de la qual en sortia la sardina, i després d'enterrar-la, feien un berenar bevent el vi de la bóta.

“El darrer dia se feia igual que el dijous Jarde i més els de possessions venien al poble per fer bulla. Aquest dia a les cases al mig dia feien un poc d'extraordinari amb carn o coca o lo que fós. A devers les 10 del vespre les campanes de l'iglesia tocaven la Calenda unes quantes campanades, i això volia dir que se menjassen lo que havia quedat del dia perquè entrava la Corema i començaven els dijunis.”

“A Lluchmajor enterraven es ‘carnaval’. Dos homes feien de ploradors i ‘deien llàstimes’. La gent els anava darrera com a un enterro. Me diuen que arribaven a anar ben soïats. Notícia de Mestre Andreu.”

“Me diuen que a Lluchmajor enterraven ‘es Carnaval’. De ‘La Forca’ partia ‘el carro del mort’ on posaven un sac de palla, més o menys enllestit, que figurava el Carnaval mort. Se feia devers les 10 del vespre del darrer dimarts. Al balcó de ‘La Forca’ o de Sa Pescateria, hi havia una senyora de bulto, endolada, la dona d’Es Carnaval mort. Feia el so de plorar i se volia tirar pel balcó. (Darrera ella, qualcú feia el combat, donant entendre que ella, la dona del Carnaval, feia el tal combat). Duïen el Carnaval a enterrar devers aquí on En Ripoll hi té l’alambí. Era a les afores del poble. A damunt les 10 de vespre del dimarts, a la parròquia, tocaven com qui tocar de mort i s’acabava el carnaval.”

Dimecres de Cendra

És el primer dia de Quaresma i actualment només comporta un significat per les persones creients que acudeixen a la imposició de la cendra.

“El primer dia de Quaresma molts anaven a missa a prendre cendra feta dels rams sobrants o dels troncs sobrants d’olivera de l’any passar que se guardaven en una dependència de l’església. Montuïri.”

Diumenge de pinyata

És el primer diumenge posterior al Dimarts de Carnaval. Denominació que segons Valriu (1995) sembla importada en temps relativament recents i que fa al·lusió a un tipus de ball que se celebraven aquest dia, i en ell que es penjava una olla plena de dolços dins la sala de ball, que era trencada per un dels balladors amb un bastó. És un costum importat de terres italianes. Es tracta d'un costum que no ha arrelat i no va tenir gaire repercussió.

Quart diumenge de Quaresma

El quart diumenge de Quaresma es realitza la pujada a Consolació al poble de Sant Joan, també a aquesta diada se l'anomena festa d'es pa i es peix. Com a santjoaner Rafel Ginard ens proporciona molta informació sobre el transcórrer de la festa.

“El quart diumenge: Se fa festa popular a Consolació. El dissabte ja hi pujaven (molts més que no ara) cocovaters i torroners. Els carros d'aquests venedors anaven per 'ses voltes' (Passen per ran de 'Sa Fonteta' on hi havia una capella gòtica.), unes esses de camí veïnat de l'escala. Com que 'ses voltes' són bastant agres era costum i una bulla que els allots anassen a empenyer els carros d'aquests venedors que pujaven a Consolació i els allots rebien en paga una grapada de cacauets o alcançaven taronges que els tiraven per l'escala. Els allots sortien prest d'escola (el mestre els amollava o ja no anaven a escola. El mestre Mas tancava l'escola prest el dissabte de capvespre del IV diumenge) per 'anar a empènyer els carros' que era com una institució. Ara tothom ja va fart de cacauets i llepolies i l'empènyer s'és perdut i hi pugen endemés pocs carros. En temps de la meua infància a la clastra de Consolació se posava com una ferradura O.S.E. de taules que se tocaven. A la part O. Ponent ran del cementeri una gran barca d'ensaïmades. Sobre les taules les rodes de la fortuna amb mesures de vellanes, cacauets, torrons, al entorn. És ver que les mesures grosses i les petites tenien un doble fondo i enganaven. Pareixien tot lo món i tenien poca cabuda. Al matí ofici amb sermó. No parlaven mai de la història del santuari perquè no la sabien. Hi anava l'ajuntament, hi va encara ara. A l'Oferta fonaven coquetes o panetets i també en repartien a la gent per defora a canvi sempre d'algun donatiu. Les coquetes són de farina sense llevat i aigua i cuites al forn.”

“Les coquetes: N'hi ha de tres grossàries. De la grossària petita n'hi ha, al manco, de tres dibuixos distints. Se fan amb motlo. Aquestes petites són rodonenques, planes, de mig cm. de gruixa o un poc més i devers tres dits (meus) de diàmetre. Al centre hi tenen representats els cinc pans i dos peixos. Al voltant de les coquetes petites hi ha puntes i brodatures de tres estils diferents. A una d'aquestes petites, enlloc dels cinc pans i dos peixos, du la Mare de Déu de Consolació amb l'infant. És una mena de pa beneït. Hi ha dos motlos més de gran tamany i forma distinta amb filigranes, nervis, puntes amb sis forats triangulars al volt d'un centre d'on parteixen sis nervis cap a un cercle més ampla (són el nervis com els raigs d'una roda i la cuba és el centre on en una d'aquestes coquetes grosses hi ha la Mare de Déu. La roda externa va amb una llanta de puntes petites.)

La forma més grossa de les coquetes té la mateixa forma d l'anteriorment descrita, mes que a cada raig o nervi que parteix del centre correspon una punta engalanada amb una randa d'altres petites puntes que fan un dibuix molt vistós. Les dues castes de coquetes grosses a què ens referim a lo que se condonen més és al traçat d'una claraboia en petit. (també s'assemblen a les antenes d'un molí de vent, o de treure aigua o un ventall japonès tot d'un color). Són de pa àzim. La més grossa a les puntes o cossos sortits exterior hi du a quatre els cinc pans i dos peixos, i a dues puntes la Mare de Déu amb l'infant Jesús al braç esquerra.”

“D'unes o les altres tothom vol coquetes.”

“Després de l'ofici, hi ha refresc a la casa del donat per l'ajuntament, obrer i clerecia i gent principal (confits de mora, galletes, suc)”

“Altres temps, a la casa del donat feien un dinar d'arròs amb bacallà pels qui havien donat una barcella de blat per la Mare de Déu. Això de fer dinars així era estil d'aquell temps. A Sant Joan es feien per sant Antoni abat a ca un dels obrers i a Lluchmajor a la rectoria. Jo encara he vist que al convent donaven dinar (a Lluchmajor) als qui feien d'obers i havien ajudat a fer la capota de diferents sants que durava una setmana, o un parell de dies.”

“La part cívica del Quart diumenge és el capvespre. La gent puja i davalla allargs estols per l'escala i per les voltes. Vestits de tot color. Gent dels pobles veïnats. Els minyons que en altre temps, amb dos reials, ja podien fer el IV diumenge i comprar llepolies a voler. L'esplanada de Consolació se posava de gom en gom. Tocava la música. Gent que anava a adorar la Mare de Déu i a comprar coquetes. El terrat de la cisterna ple. Treuen aigua de la cisterna amb un poal d'aram i beuen amb la cullera lligada al ferro de la cisterna. Tothom menja cacauets, vellanes, torrons, ensaïmades, carametlos i lo sec i lo dolç fan net. Olor d'aquestes menges. (Del terrat veuen el poble arredossat als turons de Ses Roques, d'Es Perral, Es Revellar, Puig d'En Baldiri. Veuen Es Puig de Sant Nofre que guaita per damunt Es Revellar. Sobre el puig de Sant, en el segle XV, hi hagué ermitans. La Serra de Bonany i les de Maià i Son Gual. Les planures de Gosauba, Solanda, Son Gual, Carrutxa, Ses Veles, es Calderers, So N'Amadora, Son Rebassa. Turons arrodonits coberts de pinar. Tot suau, humil, curvilini, equilibrat, sense aspectes detonants o inharmònics.) Clovelles per la terra. Toca la música. La gent guaita per la baranda del terrat on hi havia molts de clots en el marès de posar-hi les gerres. Taparen aquests clots, perquè feien lleig amb mescla (D'allà dalt hi ha molt bona vista, una vista molt alegre. Tot és una catifa de verd. Les figueres comencen a treure, ja hi ha ametlons, els albons van en processó per tots els camins, les faveres estan carregades de bajoques, borronen les vinyes i puja el sembrat d'un verd sucós. El camp està envernissat de llum, cada fulla és un mirall. La llum té com a gust de mel o de mistela calenta. Espàrecs. S'aparellen els aucells. «Sa Fonteta» passa el rosari.) L'escala amb ses voreres de xiprers, rústica, negrosa, de lloses mal iguals, per on hi passaren tantes generacions i hi ha pujat de genolls en acció de gràcies o petició de favors; l'escala amb l'aroma de la llegenda, la pietat i la bellesa camperola cobra tota la seva importància. L'empedrat està ple d'herba que és una glòria.

Horabaixenc, són unes llargues taringues de gent que davalla i la festa encara segueix pels carrers del poble.”

Què menjam?

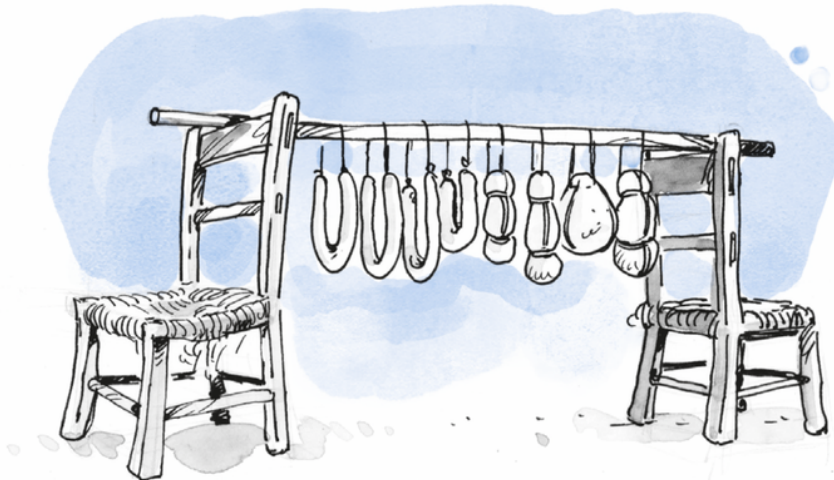
“A Llubi berenaven i dinaven devers les 10 de frit, porc i greixonera i coca dolça amb taiades de sobressada. Coca estufada. Devers les 4 horabaixa, sopaven: arròs amb llimona, bollit amb ossos de porc i greixonera. Després del sopar, anaven a fer bulla. I després de la bulla ressopaven de porc.”

Enguany es dijous jarder vaig anar a Capdepera i feien sa greixonera de fuies de garrover.

La gastronomia és un dels principals trets característics del període carnavalesc i del quaresmal. L'un per l'excés en el menjar greixós i proteic, i l'altre per la privació, el dejuni i el consum basat en verdures, llegums i fruita.

Abans d'arribar la Quaresma s'ha de consumir tot allò que no es podrà conservar fins a Pasqua, per tant les elaboracions d'aquests dies tenen com a producte estrella tot aquell derivat de la matança del porc.

Era costum sobretot a Ciutat representar la lluita de la carn i les privacions de la Quaresma amb una lluita entre carnisers contra peixaters i verdulers. Els carnisers simulaven esbatussar el peixater, rebotcant-se ambdós per terra. Com que encara no havia entrat la Quaresma el vencedor era el carnisser. La vespra de dimecres de cendra es feia la darrera representació en què el carnisser era vençut.

• Carnestoltes

La greixonera de porc és un dels plats per excel·lència del Carnestoltes mallorquí. Vegem que en diu Rafel Ginard al seu Calendari Folklòric:

“Dijous llarder. Dia de fer greixonera. N'hi ha que la fan posant-hi els potons (la carn desfeta) els morros, les orelles. Això és la part de porc. Hi posen patates bollides amb la carn, ceba, alls, una llesca de pa, botifarró i sobressada, pebre bo, moradui, llet, ous. Que estiga bé de sal. H'hi ha que només hi posen porc i ous per fer-ho pendre. Així, la greixonera és molt carregada.

També aquest dia feien i fan greixoneres que consistien amb dolces i agres. Manera de fer les graixoneres (agre) Posen al foc a bullir dins una olla els potons, oreies i sa cara des porc quan està cuit se fa bocinets petits i se posen dins una greixonera. Després tenen ous ben batuts i les hi tiren, ho tapen de llet, pebre bo, canyella, llimona raiada, sal, all taiat petit i ben remenat a dins la graixonera i ben cuit a dins es forn.”

Altres plats propis del Carnestoltes serien: la Greixonera de patates a Pollença, el Guiat de potons de porc amb patates a Muro, la Cassola (aguiat de carn de porc amb carxofes) a Santanyí, la fava pelada amb porquim, el Bullit de peus de porc i orella o el cap de porc a Santa Margalida.

“Maria de la salut. Les dones que anaven a jornal, enlloc de començar a les 11, començaven la feina devers les 9 matí. Devers les 4 venien de la feina cantant amb ximbombes i disfressades i anaven a casa seva a dinar i se menjaven els potons, orelles i morro del porc bollit, sense fer greixonera.”

“A Bunyola menjaven fava pelada amb ossos de porc i lo mateix feien els darrers dies. El capvespre, a Bunyola no feien feina. Després dels darrers dies, a Bunyola, Llubí, Sant Joan, com per tot, tancaven el porc en pany i clau.”

De dolç hi destaquen la greixonera de brosat, la coca o l'ensaïmada amb tallades, la coca bamba, a Inca feien coca amb ametlla.

“A Lluçmajor avui (darrer dia de carnaval) fan coques amb sobrassada i encarabassat (crec que toca dir ‘carabassat’. Coca estufada amb sucre, de to colrat, abeurada amb suquet de sobrassada. El carabassat se posa amb tallades triangulars i les tallades de sobrassada redones.”

També s’elaborava una mena de pa que rebia el nom de primes o prims, era com una coca de poc gruix i que a Mallorca solia ésser de pasta saïmosa, sense costra, de forma llarguera però amb els cantons rodons i que en ocasions li afegien raïssons.

Als balls de màscares s’hi oferien les begudes típiques de l’època tals com: orxata (de llimona, taronja, ametlla o granadina), gasosa i magnèsia, cassalla, conyac, palo, anís, mistela, menta, vermut, aiguarent, rom, xerés, xampany, cervesa, arrop i vi.

• Quaresma

Com és sabut entrada la Quaresma la carn, els embotits i el menjar gras queda tancat en pany i clau dins el rebost. És el temps de menjar verdures, llegums i bacallà i arengades.

“En la Corema solen venir els espàrecs que tenen fama de gustosos meselats amb ous. Hi ha diferents castes d’espàrecs: espàrecs de gat, espàrecs de vera, espàrecs castellans (Lluçmajor) i espàrecs de jardí (són cultivats, gruixats i els empoten. Dels espàrecs de jardí me’n parlà un llubiner. A Lluçmajor me digueren que els espàrecs castellans són els millors i que els espàrecs de vera se fan per davall els garrovers.) Se fan pels marges vells, per camins poc transitats, pels clapers, per les garrigues i lloes de terra prima. Ara és quan són millors. Més envant posen caparrot i ja no són tan gustosos.”

“Berenaven de pa aixut o de pa amb figues seques i, a mig dia, quatre fideus amb oli.”

“Sant Joan. A canostra el rebasavi seguia aquesta usança. Només teníem una figuera. Secaven un caixó de figues. Encistades les figues, clavava el rebasavi el caixó, perquè no hi anàssem a llepoletjar. El primer dia de Quaresma, solemnement llevava la tapa al caixó i podia menjar figues qui en volia i fins que n’hi havia. Això demostra que les figues eren tan escasses que servien de llepolia. Mon pare ha vist que dins el pla de Son Gual (Sant Joan) avui ple de figueres, no n’hi havia cap. Era llis com la mà.”

Què deim?

Al 'Cançoner Popular de Mallorca' recollit pel Pare Ginard no són gaire nombroses les cançons que hi podem trobar referides al Carnestoltes. Si realitzam la cerca mitjançant el Cançoner 2.0 comprovam la quantitat exacte de cançons de la temàtica que tractam. D'aquesta manera la cerca simple a partir de la paraula "jarder", recordem que el Cançoner 2.0 segueix el model de llengua escrita seguint els criteris d'oralitat que guiaren al Pare Ginard, hi trobam vuit resultats amb cançons que fan referència a les fresses, a la bulla i a la gastronomia pròpia de l'època. Altra opció de cerca simple seria emprant la denominació popular tradicional de la festa, així cançons que glosen els "darrers dies" en són onze. En canvi, de Carnestoltes pròpiament dit tan sols n'hem trobat un de registre i es tracta d'una endevinalla. Vos la transcrivim sense la solució, a veure qui l'endevina:

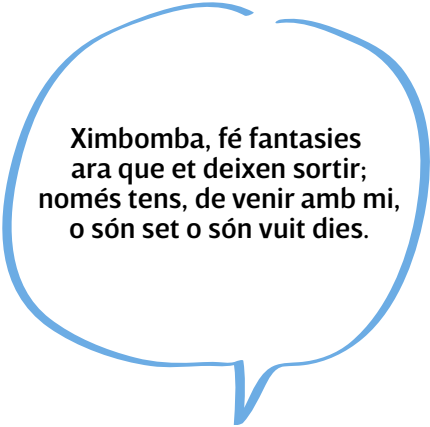
**"Quatre frares romangats
que feien ses carnestoltes;
dues dones desimboltes
donen voltes i revoltes
dins un estudi tancats."**

Cal destacar la glosada de caire humorístic recollida al poble de Campos que ens glosa el transcórrer d'un ball de màscares típic de l'època, un document que ens explica les principals característiques d'aquest tipus de balls.

UN VESPRE DE BALL DE MÀSCARES

**Un vespre de ball de màscares,
un vespre de molt de fred,
dins una sala molt ampla,
vaig passar per lloc estret.
Després de ballar sa dansa,
li vaig convidar a sortir.
Va voler que li compràs
vins i peres ensucrades,
i quartos i ensaimades,
de gitano un tros de braç.**

**Com vàrem esser a defora,
a la claror d'un fanal,
li vaig dir: -Oh mascareta,
¿te vols llevar el mascaral? -
Pensant que era una nineta
blanca com la flor d'abril,
se va llevar sa careta,
i va esser un guàrdia civil!**

**Ximbomba, fé fantasies
ara que et deixen sortir;
només tens, de venir amb mi,
o són set o són vuit dies.**

Assenyalar que totes aquelles cançons que fan referència a la ximbomba també són adients al Carnestoltes car hem de recordar que era costum tocar la ximbomba i cantar-ne les cançons des de Nadal als Darrers dies, i no sols per Sant Antoni com és costum actualment.

Mereix atenció la publicació de Jaume Cabrer Cançoner dels darrers dies. Artà que recull un conjunt de cançons fruit de les ximbombades que encara avui es celebren a Artà. Afegir-hi també en aquest apartat de publicacions el Sexe i cultura a Mallorca. El cançoner, de Gabriel Janer Manila, el recull de les cançons eròtiques les quals per la seva temàtica són més que adequades per cantar al llarg del Carnestoltes.

Quant a les cançons que fan referència a la Quaresma assenyalar que el mot emprat és el de "corema", la versió popular de denominació de la festa. En trobam 23 resultats, totes elles fent referència al dejunis i abstinències propis de l'època. Cal destacar l'endevinalla que trobam si realitzam la cerca per "quaresma", és la següent:

**"¿Me vols dir per què i comuna mare té set fies,
sa major té quatre dies,
i ses altres, set perhom?
La quaresma."**

Carnestoltes, al món

Si parlam de Carnaval al món és inevitable evocar les imatges del Brasil, Venècia, Nova Orleans, Barranquilla a Colòmbia, i els de Cadis i Santa Cruz de Tenerife a l'estat espanyol. No obstant, en destacarem els de tres regions que pel seu caràcter de Carnaval rural i amb trets arcaics i vinculats a ritus primaverals i de fertilitat presenten algunes característiques comunes al Carnestoltes tradicional català i a les festes d'hivern de les illes, tals com els jocs burlescs, els judicis, el fet d'encalçar a la gent, i les coincidències d'elements de vestuari i utilatge.

Ja s'acosta sa corema;
demà és es dijous jarder;
qualsevol qui xuia té,
és hora de dar-li empena.

Sardenya (Ottana, Mamoiada)

A Ottana, població de 2500 habitants, a la regió de la Barbagia, una regió tradicionalment ramadera. El Carnaval de la zona té un alt grau d'interès antropològic. La celebració hi té com a protagonistes a "sos Merdules", "sos Boes" i "sa Filonzana". Els "Merdules" representen el cosmos camperol, van vestits de negre i porten una màscara de fusta grollera. Duen lligats amb una corda als Boes qui són fins i tot agredits a fuetades. Els Boes porten màscares també de fusta amb trets estilitzats amb forma d'ase, cabres o bous i el cos completament cobert de pells blanques. Fan sonar esquelles que porten a la cintura. La "Filonzana" representa una vella, com una màscara negra que li dóna aparença de bruixa i lletja i simbolitza la mala sort.

Mamoiada, també a la regió de la Barbagia, celebra el més enigmàtic de les festes de Carnaval que es duen a terme a Sardenya. Els personatges protagonistes són els "mamuthones" i els "issohadores". Els primers són personatges estranys, insòlits i grotescs. Es cobreixen amb unes màscares de les que es fa difícil saber si espanten o donen llàstima. Porten un gran abric de llana i un mocador que els tapa el cap. Esquelles penjades per l'espatlla i unes campanes pel coll completen el vestit. Els "mamuthones" desfilen pels carrers en grups de dotze formant dues fileres i realitzen una dansa de gests brusc fent sonar les esquelles. Els "issohadores" són els guardians dels mamuthones, vesteixen botes altes, un mantó de Manila a la cintura i una casaca vermella amb una tira de cascavells enrevoltant. Duen un capell negra i camia i calçons de color blanc. La màscara que porten és una màscara senzilla també blanca. Amb uns llaços escorredors van caçant als espectadors.

Euskal Herria (Alsasua, Ituren, Zubieta, Airzkun)

El Carnaval d'Alsasua està declarat Festa d'interès turístic de Navarra. Es tracta d'un Carnaval de caire rural que comença el diumenge de pinyata amb el carnestoltes infantil. El plat fort és el dimarts vespre en què els adults o els 'Momotxorros', personatges que semblen sortir d'un ritual prehistòric, surten als carrers de la població. Porten la cara tapada amb mocadors de tela i van coronats de corns. El vestit és una mena llençol blanc tacat de sang i es cobreixen l'esquena amb llana d'ovella. La resta del vestit es compon de calçons blaus, calcetins blancs i avarques negres. Fan un recorregut per la vila bramant amb força i assustant i provocant als espectadors amb la força de fusta. Als anys 30 es va perdre la tradició i a partir dels anys 80 va reaparèixer amb noves aportacions. El seguici s'acompanya de bruixes seguides per un mascle cabrum i les 'Mascaritas', personatge que ja existia a la tradició navarresa i que el seu vestit consisteix amb un cobrellit brillant i endomassat lligat a la cintura, coll i damunt el cap, molt semblant a la disfressa del Carnaval popular mallorquí coneguda com la 'frare'.

A Ituren i Zubieta destaca que s'anticipen a les dates oficials i celebren el seu particular Carnaval la darrera setmana de gener. L'acte central són les desfilades dels 'Zanpantzar', que surten el dilluns pels carrers d'Ituren i el dimarts per Zubieta. Van vestits amb avarques, enagos, pells d'ovella per la cintura i les espatlles, mocadors de colors al coll, capells en dorma de con amb cintes i un manoll de crineres de cavall a la seva mà dreta. A la ronyonada hi duen penjat grans esquelles que sonen a ritme dels seus moviments.

Portugal (Tras-os-montes)

La regió de Tras-os-montes és on es duen a terme els rituals més genuïns i arcaics del Carnaval de Portugal. El conformen els personatges dels 'Caretos', les 'Matrafonas' i els 'Facanitos'. Cal destacar que també s'hi realitzen lectures de testaments o 'papeladas' i judicis públics i 'pulhas casamenteiras'. Els 'Caretos' són joves que porten vestits de serrells de colors brillant, fets amb lli i llana a la cintura. Recorren el poble, entrant i sortint de les cases a la recerca de les joves fadrines que treuen al carrer a la manera d'assaig dels rituals eròtics. Les joves que no volen participar del joc tenen la solució de vestir-se de 'Matrafonas', fent-se passar per homes i queden lliures de les burles dels 'Caretos'. Els 'Facanitos' són els infants del poble vestits de follets o dimonis.

A Santuhao es celebra el judici del Carnestoltes, on hi apareix, l'Anunciador, l'Entrudo' (Carnaval) amb la seva muller i fills, els missers de l'acusació i defensa i el jutge que mostra el "llibre de la llei". Es responsabilitza al Carnaval dels mals de l'hivern, sobretot dels agrícoles, pel que el ritual del judici representa la purificació de la comunitat que a partir d'aquest moment entrarà de nou al nou cicle productiu. Els ninots de palla seran cremats públicament enmig de la plaça.

Què podem fer?

ACTIVITATS EN FAMÍLIA

- **Construïm un xorrac**

La construcció d'instruments a partir de material a l'abast era un costum generalitzat antany. La bulla pròpia dels dies de festa propiciava que es toquessin aquells instruments populars que propiciaven el renou i l'acompanyament per cantar. El Pare Ginard ens explica com fer un xorrac, que segons ens indica es tocava a Artà el Darrers Dies:

“A Artà tocaven pels darrers dies ‘es xorrac’. Es xorrac és una canya xapada i amb osques i amb una canya sencera li passen per damunt les osques i fan rac-a-rac i un bon renou que fan.”

'Vui és es dijous jarder
i n'és dia de fer bulla;
jo, qui tenc una capulla,
me'n vaig, i la'm posaré.

- **Ens feim la nostra disfressa**

Un poc de temps i un poc de creativitat són els dos ingredients per la realització d'una disfressa pròpia i original, més enllà d'aquells vestits estandarditzats que es venen als comerços especialitzats.

- **Dos braços, set cames, nas gros, peu petit...**

Amb els infants de la casa podem construir la pròpia Jaia Corema i anar tallant cada setmana una cama. Es tracta d'una manera lúdica per transmetre el tret tradicional del calendari festiu mallorquí.

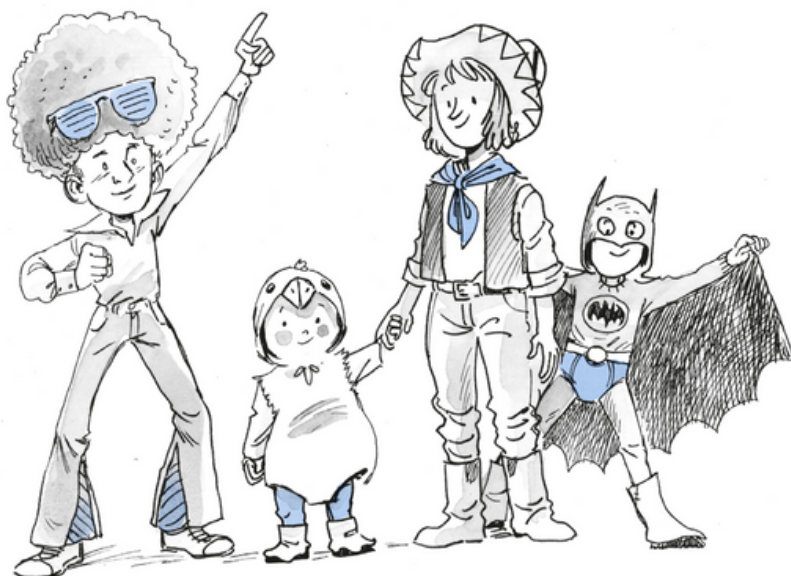
RITUALS COMPARTITS

- **Participam activament de la rua organitzada al nostre poble**

Les festes populars són per gaudir-les no tan sols com a espectadors sinó com a actors participatius i actius de la festa. Les rues que s'organitzen als diferents pobles són una bona ocasió per viure la festa de Carnestoltes essent-ne protagonistes.

- **Organitzam un ball de màscares**

Alguns municipis han recuperat la celebració de balls de màscares o de festes de disfresses. Tot i així també ens podem convertir en amfitrions d'un d'ells organitzant-ne un.

TRADICIONARI DE MALLORCA #04

Documentació i elaboració: Joana M. Serra, Carme Castells

Assessorament: Caterina Valriu, Joan Miralles

Fonts:

- ALCOVER, A.M.; MOLL, F. DE B.: Diccionari català-valencià-balears. Editorial Moll, Palma.
- AV (1992): Calendari de festes de les Illes Balears i Pitiüses. Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona.
- CABRER, J. (2008): Cançoners dels Darrers dies. Artà. Edicions Documenta Balear, Palma.
- FONT, M. S. (2005): Cuina i menjar a Mallorca. Història i receptes. Miquel Font Editor, Palma.
- MASSIP, F. (2008): "Teatre i festa", dins L'esplendor de la festa. Màgia i misteri de les festes antigues. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma.
- VALERO, G.; BUENO, J.; FONTS, B. (2010): Les festes de Palma. Història, tradició i vigència. Lleonard Muntaner Editor, Palma.
- VALRIU, C. (1995): El Carnaval a Mallorca. R. i J.J. Olañeta Editors, Palma.
- Festes.org: l'espai on comença la festa. www.festes.org
- Cançoner 2.0. www.canconerdemallorca.cat

Editat pel MUSEU DE LA PARAULA. CASA RAFEL GINARD
Sant Joan, Mallorca, 01/02/2016

